

Epilepside Geleneksel Tıp Uygulamaları: Çanakkale Örneği

Traditional Medicine Practices in Epilepsy: Sample of Canakkale

Gülbu TANRIVERDİ,¹ Melike YALÇIN GÜRSOY,¹
Halil Murat ŞEN,² Handan Işın ÖZİŞİK KARAMAN²

¹Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sağlık Yüksekokulu, Çanakkale

²Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Nöroloji Anabilim Dalı, Çanakkale

Özet

Amaç: Bu çalışmanın amacı, epilepside bilinen geleneksel tıp uygulamalarını Çanakkale il merkezinde tanımlamaktır.

Gereç ve Yöntem: Tanımlayıcı türde olan bu araştırma 18 yaş ve üzeri bireylerde yapıldı. Olasılıksız örneklem yöntemi ile çalışmaya katılmayı kabul eden 553 birey örnekleme dahil edildi. İlgili kurumlardan izinler alındı. Veriler araştırmacılar tarafından oluşturulan soru formu ile yüzyüze görüşme yöntemiyle Ocak-Mayıs 2011 tarihlerini kapsayan beş aylık süre içinde toplandı. Veriler SPSS 13 ile yüzdelik ve ortalama dağılımları şeklinde değerlendirildi.

Bulgular: Çalışmaya katılanların %3.1'inin (n=17) kendileri de dahil olmak üzere anne, baba ve kardeşleri epilepsi hastasıydı. Yine katılımcıların %8.3'ünün (n=46) ikinci dereceden akrabaları, %6'sının (n=33) komşu ve arkadaşları epilepsi tanısı almıştı. Araştırmaya katılanların %26.4'ü (n=146) epilepsiyeye yönelik en az bir geleneksel tıp uygulaması biliyordu. Geleneksel tıp uygulamaları arasında yaygın bilinenler arasında soğan/sarımsak ve kolonya koklatma (n=40), psikolojik destek (n=31), nöbet sırasında dişler kenetlendiğinde kaşık sokmak (n=19), hocaya götürme, okunmuş su içirme ve muska yazdırma gibi dini uygulamalar (n=14) ile sigara içirme sayılabilir (n=7). Ek olarak yılan, kirpi eti, acı kavun, anzer balı yedirilmesi, badem kabuğunun kaynatılıp içirilmesi, kurşun döktürme, tokat atma ve su dökerek uyandırma diğer geleneksel tıp uygulamalarıdır.

Sonuç: Sağlık çalışanlarının içinde yaşadığı toplumun kültürel özelliklerini iyi tanınması ve geleneksel tıp uygulamaları hakkında bilgi sahibi olması, hastaların tedavi yönetimlerinde başarı şansını arttıracaktır.

Anahtar sözcükler: Epilepsi; geleneksel tıp; Çanakkale.

Summary

Objectives: The aim of this study was to define known Traditional Medicine (TM) practices in the city center of Canakkale.

Methods: This descriptive research was conducted with patients aged 18 and above. The sample calculation formula for a known population was used. There were 553 individuals included in this study. Permissions were obtained from the relevant institutions. The data obtained by the researchers was generated using a face-to-face interview method, which was collected using a questionnaire over five months. The data was evaluated with SPSS 13.

Results: In the study, 3.1% (n=17) of participants suffered from epilepsy either themselves or had at least one family member (mother, father, or siblings) with epilepsy; 8.3% (n=46) of the participants' second degree relatives suffered with epilepsy; 6% (n=33) had friends or neighbors that had been diagnosed with epilepsy; and 26.4% (n=146) of the participants knew of at least one TM method of how to cope with epilepsy.

Conclusion: Health care professionals need to know the cultural characteristics of the society they are working in and be aware of TM methods used in order to increase the chances of success in treating patients with epilepsy.

Key words: Epilepsy; traditional medicine; Canakkale.

Giriş

Toplumda en sık karşılaşılan nörolojik hastalıklardan biri epilepsidir. Hastaların yaklaşık %30'unda nöbetlerin tedaviye dirençli olması, hasta ve yakınlarının tıbbi tedavi dışında seçeneklere yönelmesine yol açar. Jeneralize tonik klonik nöbet geçiren hastanın nöbet sırasındaki motor hareketleri ile nöbet sonrasındaki postiktal konfüzyon dönemi, aile bireylerinin çaresizlik yaşamasına ve hastanın nöbetini en kısa sürede sonlandıracak çözümler aramasına neden olur. Kültürden kültüre değişen bu çözümler "geleneksel tıp" uygulamaları kapsamında incelenir.

Dünya Sağlık Örgütüne (DSÖ) göre "geleneksel tıp" fiziksel ve ruhsal hastalıklardan korunma, tanı koyma, iyileştirme veya tedavi etmenin yanında sağlığın sürdürülmesinde de kullanılan, farklı kültürlere özgü teori, inanç ve deneyimlere dayalı açıklaması yapılabilen ya da yapılamayan bilgi, beceri ve uygulamaların bütünüdür.^[1] Geleneksel tıbbın kendi kültür ortamının dışında uygulanması alternatif veya tamamlayıcı tıp olarak tanımlanır.^[2]

Çarkoğlu ve Kalaycıoğlu'nun^[3] 2011 yılında sonuçlarını yayınladıkları "Türkiye'de Sağlık: Toplum Bilimsel bir Değerlendirme" başlıklı araştırmasına katılanların %22'si geleneksel tıbbın çağdaş tıba göre daha başarılı tedavi uyguladığını düşünmektedir ve %14'ü bu konuda fikri olmadığını belirterek yanıt vermemeyi tercih etmiştir. Deneklerin %45'i çağdaş tıba göre geleneksel tıp yöntemlerinin daha başarılı olmadığını kabul ederken %18'i bu konuda kararsız kalmıştır. Geleneksel tıbbın yapabileceğinden daha fazlasını iddia ettiğini kabul eden deneklerin oranı %33 iken bunun tam tersini düşünenlerin oranı %29'dur. Yazarların yorumu: "Bu bulgular ışığında çağdaş tıbbın toplumumuzda geniş olarak kabul gördüğünü söylemek biraz zormuş gibi görünmektedir" şeklinde olmuştur. Bu toplumbilimsel değerlendirme ülkemizde hastalıkların tedavisinde geleneksel tıp uygulamalarının gücünü de göstermiştir. Sağlık çalışanlarının geleneksel uygulamaları yakından tanınması, zararlı olabilecek uygulamalar konusunda halkın eğitilmesi açısından da önemlidir.

Nöroloji uzmanları ile alanda çalışan hemşire ve hekimlerin geleneksel tıp uygulamaları ile ilgili bilgi sahibi olmaları epilepsi tedavisinin yönetiminde önemlidir. Bu nedenle sunulan araştırmada, epilepside geleneksel tıp uygulamalarını, Çanakkale il merkezi örneği ile tanımlamayı amaçladık.

Gereç ve Yöntem

Tanımlayıcı türde olan bu araştırma Çanakkale il merkezinde 18 yaş ve üzeri bireylerde yapıldı. Araştırmanın evrenini 106 bin kişi oluşturdu. Evrenin biliniyor olduğu durumdaki sıklık formülü kullanılarak minimum çalışılması gereken birey sayısı 384 olarak belirlendi. Olasılıksız örneklem yöntemi ile çalışmaya katılmayı kabul eden 553 birey örnekleme dahil edildi. İlgili kurumlardan izinler alındı. Veriler araştırmacılar tarafından oluşturulan ve uygulanan "Epilepsi Hastalığı Hakkında Bilgi, Tutum ve Davranış"ın değerlendirildiği soru formu ile görüşmeyi kabul edenlerle yüzyüze görüşme yöntemiyle Ocak-Mayıs 2011 tarihleri arasında toplandı. Verilerin değerlendirilmesi SPSS 13'de yüzdelik ve ortalama dağılımları şeklinde değerlendirildi.

Bulgular

Bulgular sosyodemografik özellikler, tedavi ve nöbetlere yönelik geleneksel tıp uygulamaları olarak üç başlık altında toplandı.

Sosyodemografik özellikler

Çalışmaya alınan bireylerin yaş ortalaması 32.26 ± 12.82 , %62.4'ü kadın, %51.9'u üniversite mezunu, %48.5'i Çanakkale'li, %82.3'ü çekirdek aile yapısında, %60'ının gelir-gideri denk ve %47.9'u evliydi (Tablo 1).

Tedaviye yönelik geleneksel tıp uygulamaları

Bireylerin %26.4'ünün (n=146) epilepsiye yönelik herhangi bir geleneksel tıp uygulamasını bildiği saptandı.

Çalışmaya dahil olan bireylerin %2.5'i (n=14) epilepsi hastasının tedavi için hocaya/şeyhe götürüldüğünü, okunmuş su içirildiğini, muska yazdırıldığını (n=14), %1.3'ü (n=7) yılan, kirpi eti, acı kavun, anzer balı yedirildiğini, badem kabuğunun kaynatılıp içirildiğini ve kurşun döktürüldüğünü bildiklerini ifade ettiler (Tablo 2).

Nöbet esnasında uygulanan geleneksel tıp uygulamaları

Katılımcıların %7.2'si (n=40) nöbet esnasında hastaya soğan/sarımsak, kolonya koklatıldığını, %5.6'sı hastanın psikolojik olarak desteklendiğini, %4.2'si (n=23) hastanın yan yatırıldığını, ayaklarının yukarı kaldırıldığını veya yumuşak bir yere yatırıldığını, %3.4'ü (n=19) dişler kenetlendiğinde dişler arasına kaşık, havlu koyulduğunu ve dilin tutulmaya çalışıldığını bildiklerini ifade ettiler (Tablo 3). Hastaya nöbet sırasında sigara içirilmesi de nöbeti sonlandırmak için

Tablo 1. Bireylerin sosyo-demografik özellikleri (n=553)

	Sayı	Yüzde
Cinsiyet		
Erkek	345	62.4
Kadın	208	37.6
Medeni durum		
Evli	265	47.9
Bekâr	264	47.7
Dul	13	2.4
Boşanmış	11	2.0
Eğitim düzeyi		
Okur-yazar değil	3	0.5
Okur yazar	4	0.7
İlkokul mezunu	93	16.8
Ortaokul mezunu	73	13.2
Lise mezunu	92	16.6
Üniversite mezunu	288	52.1
Sağlık güvencesi		
Var	469	84.8
Yok	84	15.2
Aylık gelir-gider durumu		
Gelir giderden az	168	34.0
Gelir gidere denk	332	60.0
Gelir giderden fazla	47	8.5
Yanıt vermeyen	6	1.1
Aile tipi		
Çekirdek	457	82.6
Geniş	78	14.1
Parçalanmış	18	3.3

uygulanan yöntemler arasındaydı. Ayrıca az sayıda kişi tokat atma ve yüze su dökme ile hastanın uyandırılabilceğini ve nöbetin sonlandırılabilceğini belirttiler.

Tablo 2. Tedaviye yönelik geleneksel uygulamalar (n=553)

Geleneksel tıp	Sayı	Yüzde
Hocaya/şeyhe götürmek, okunmuş su içirme, muska yazdırma	14	2.5
Anzer balı, yılan-kirpi eti, acı kavun yedirme, kurşun döktürme	7	1.3

Tablo 3. Nöbet esnasında uygulanan geleneksel tıp uygulamaları (n=554)

Geleneksel tıp	Sayı	Yüzde
Soğan, sarımsak, kolonya koklatma	40	7.2
Psikolojik destek	31	5.6
Pozisyon verme (yan yatırma veya ayakları yukarı kaldırma), yumuşak bir yere yatırma, rahat ettirme	23	4.2
Dişleri kenetlenmesini ve dilin geri kaçmasını engelleme (kaşık, havlu koyma, dili tutma gibi)	19	3.4
Sigara içirme	7	1.3

Tartışma

Epilepsi, Greko-Romen, Hıristiyan, İslam, Hindu ve Voodoo gibi birbirinden çok farklı ve coğrafik olarak çok uzak kültürlerde doğaüstü güçlerin etkisi ile oluşan bir hastalık olarak karşımıza çıkar.^[4] Erken Yunan döneminde epilepsi tanrılardan gelmiş olan ve kabul edilen kutsal bir hastalık olarak görülürken daha sonraki yüzyıllarda özellikle ortaçağda kişiye şeytanın sahip olması şeklinde yorumlandı.^[4] Afrika'da epilepsiyi ruhlara atfetmek sık rastlanılan metafizik inanışlardandır ve etnik grup veya bölgeler arasında epilepsinin algılanmasında tutarlılık vardır.^[5] Burkina Faso'da Mossi halkı hayvanlara temas etmenin epilepsiyi başlattığına inanırken; Afrika'da kökeni çok gerilere giden epilepsinin salya veya fiziksel temasla bulaştığına dair de bir inanış vardır.^[5] Mossi'ler arasında özellikle kertenkele ve kedi idrarına veya salyasına temas etmenin epilepsinin bulaşması açısından risk faktörü olduğuna dair inanış yaygındır. Lobi halkı sırtlan salyası ile temas etmenin veya sırtlan eti yemenin epilepsi açısından risk oluşturduğuna inanır.^[5] Sayısız örnekleri olan tüm bu farklı kültür ve inanç sistemleri doğdukları toplumda epilepsi hakkındaki inanış ve bilgiyi etkiler, epilepsi tedavisinin yönetimini belirler.

Çeşitli ülkelerde araştırmalara katılanlarca epilepsi hastasının tedavisinde önerilen tedavi verici seçenekler arasında, tıp doktorları, geleneksel şifacılar, ibadet etme, büyücü hekimler ve kutsal su bulunur.^[6,7]

Suudi Arabistan'dan Obeid ve ark.'nın^[8] yaptığı çalışmada epilepsi için ilaç tedavisi dışındaki tedavi seçenekleri telkinle tedavi eden şifacılarca Kur'an'dan okunan dualar, bit-

kisel tedavi, dağlama ve bardak çekmedir.

Sudan'da epilepside modern tıp uygulamasını tercih edenler %72.8, modern tıp ile dinsel tedaviyi birlikte uygulayanların oranı %38.8, yalnızca dinsel tedavi uygulama sıklığı %37.4, geleneksel tedavi yöntemlerini uygulama %2.1 ve modern tıbbi tedavi ile geleneksel tedaviyi birlikte uygulama ise %3.9'dur.^[9] Winkler ve ark.^[10] çalışmasına göre Tanzanya'da epilepsi hastalarının uygulanan geleneksel tedaviler %9.6 geleneksel bitki tedavisi, %7.2 geleneksel manevi tedavi, %3.6 emetik özelliği olan bitki ile hastayı kusturma, %1.8 hastalığı kovma/çıkarma ve %34.1 dua etmedir.

Epilepsinin nedenine yönelik soruların yer aldığı çeşitli çalışmalarda verilen yanıtlar şunlardır: Beyin hastalığı, doğum hasarı, kalıtım, büyücülük, yanlış bir şey yapma sonucu olan cezalandırma, kötü ruhlar/cinler, doğa üstü güçler, ruh hastalığı ve kan hastalığı.^[6,7,11] Bu yanıtların önemli bir kısmının doğa üstü veya dini inançlar temeline dayalı olması dikkat çekicidir.

Sunulan çalışmada nöbetlerin oluşumunu engellemek için kullanılan epilepsi hastasını hocaya/şeyhe götürme, okunmuş su içirme, muska yazdırma gibi geleneksel tıp uygulamaları %2.5 oranında saptandı. Bu oran ülkemizde yapılan Karaağaç^[12] ve Selekler'in^[13] çalışmasındaki oranlarla karşılaştırıldığında çok düşüktür. Bunun nedeni aradan geçen yıllar içinde epilepsi tedavisi ile ilgili olarak toplumun bilgilendirilmesi olabilir. Karaağaç ve ark. Silivri'de yaptıkları çalışmada epilepsi hastalarının %65.1'nin hastalığın başlangıcında veya seyirinde hocaya gittiğini bildirdiler. Kocaeli'nde yapılan çalışmada ise bu oran %13.7 ile Silivri çalışmasından çok daha düşük olmasına rağmen bu çalışmada da hastaların üçte birinden fazlası muska taşımaktaydı.^[13] Muska taşıma sosyal güvencesi olmayanlarda daha sıklıkla.^[13] Tekeli ve ark.'nın^[14] çok yeni olan araştırmalarında, katılımcıların %11'i anket soruları içinde olan "epilepsi kötü ruh ve cinlerin neden olduğu bir hastalıktır. Muska ve hocalarla önlenir" seçeneğini işaretlemişlerdir. Obeid ve ark.^[8] araştırmalarında, Suudi Arabistan'da öğretmen ve üniversite öğrencileri arasında yaptıkları çalışma toplumun büyük bir bölümünün, Tekeli ve ark.'nın^[14] sonucuna benzer şekilde, epilepsinin "cinler" nedeniyle geliştiğine inandıklarını gösterdi.

Çanakkale il merkezinde nöbetlerin oluşumunu engellemek için uygulanan yöntemler arasında epilepsi hastasına

yalın, kirpi eti, acı kavun, anzer balı yedirilmesi, badem kabuğunun kaynatılıp içirilmesi ve kurşun döktürme vardı. Bu tanımlanan geleneksel tedavilere literatürde rastlanmadık ve ülkemizde ki yaygınlığının saptanması için yeni çalışmalara gereksinim vardır. Ancak, beşbin yıldan daha fazla bir zamandan beri bitkisel kökenli ilaçlar epilepside kullanılmaktadır.^[15,16]

Çalışmaya katılanların nöbet esnasındaki uygulamaları arasında, hastayı yan yatırma, ayakları yukarı kaldırma, yumuşak bir yere yatırmaya ek olarak dişler kilitlendiğinde arasına kaşık, havlu sokma bulunmaktaydı. Sidig ve ark.'nın^[9] Sudan'da epilepsi hastalarının yakınlarında yaptıkları çalışmada, çalışmaya katılanların %88.8'i hastanın yanından zarar verebilecek nesnelere uzaklaştırıyor, %84'ü hastanın başını korumaya çalışıyor, %50.6'sı hastayı yatırıyor, %49.7'si hastanın dişleri arasına bir nesne koyuyor ve %35.9'u hastanın dilini çekiyordu. Kamerun'da 659 öğrencide yapılan bir araştırmada "nöbet geçiren birini gördüğünüzde ne yaparsınız" sorusunu öğrencilerin %62.8'i "tehlikeden uzaklaştırırım" ve %41.6'sı "ağıza kaşık veya kumaş parçası sokarım" diye yanıtladı.^[6] Gedefa ve ark.'nın^[7] Etiyopya'da yaptıkları çalışmada aynı sorular sorulmuş olup verilen oranlar sırasıyla %59 ve %22.8'dir. Akhtar ve ark.'nın^[17] Pakistan'da yaptıkları çalışmada ise nöbet geçiren bir kişiye ilk yardımda yatağa yatırma %42 ve ağıza kaşık sokma %17 sıklığındaydı.

Sunulan çalışmada az sayıda kişi nöbet sırasında hastaya tokat atarak veya su dökerek nöbetin sonlandırılabilirliğini belirtti. Benzer olarak, Goel ve ark.'nın^[18] çalışmasında da nöbet sırasında yüze su dökmenin Hindistan'da uygulanan bir yöntem olduğu belirtildi.

Çalışma grubunda nöbeti sonlandırmak amacıyla soğan, sarımsak veya kolonya koklatma sıklığı %7.2'ydi. Nöbetin sonlandırılması için kötü kokuların koklatılması yöntemi yaygın olarak kullanılmaktadır.^[18] Tekeli ve ark.'nın^[14] araştırmalarında katılımcıların %28'i, nöbetin nöbet esnasında hastanın eline bir anahtar koyarak veya soğan, sarımsak gibi kötü kokular koklatarak geçirilebileceğini ifade ettiler. Nöbet geçiren biri görüldüğünde ele anahtar vermek ve soğan ve ayakkabı koklatmak Hindistan'da da sık uygulanan yöntemlerdendir.^[18] Ayakkabı koklatmak Hindistan ve Pakistan gibi bazı doğu ülkelerinde nöbeti sonlandırmak için kullanılan bir yöntemdir.^[17,19]

Çanakkale'de hastaya nöbet sırasında sigara içirilme-

si nöbeti sonlandırmak için uygulanan yöntemlerdendi. Etiyopya'da yapılan çalışmada %81.90 oranında benzer bir uygulama mevcuttu.^[7]

Sonuç olarak, ülkemizde epilepsi tedavisinde uygulanan geleneksel yöntemlerle ilgili farklı bölgelerde gerçekleşecek yeni çalışmalara gereksinim vardır. Halkımızı sıklığı düşük de olsa zaman zaman olumsuz sonuçlar doğurabilecek olan, bu yöntemlerden uzak tutabilmek ve bilinçlendirmek amacıyla bilgilendirici toplantılar yapılmalı, basın ve yayın organları bu amaçla kullanılmalıdır. Ayrıca uygulanan bu geleneksel yöntemlerden, örneğin kötü kokuların koklatılması gibi, bazılarının fizyopatolojik süreçlerinin incelenmesi binlerce yıllık gözleme dayanan geleneksel yöntemlerin bilimsel temelini de açıklayabilir.

Teşekkür

Yardımları için Hemşire Tülay Durmaz, Mehtap Sebil ve Güliz Günendi'ye teşekkür ederiz.

Kaynaklar

1. Tradional medicine. http://whqlibdoc.who.int/hq/2000/WHO_EDM_TRM_2000.1.pdf.
2. Aydın S. DSÖ ve gelenekten küresele tıbbın alternatif serüveni. Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi 2011;22(1):8-11.
3. Çarkoğlu A, Kalaycıoğlu E. Türkiye'de sağlık: Toplumbilimsel bir değerlendirme. http://research.sabanciuniv.edu/19127/1/Sağlık_Raporu.pdf.
4. Cavanna AE, Cavanna S, Cavanna A. Epileptic seizures and spirit possession in Haitian culture: report of four cases and review of the literature. *Epilepsy Behav* 2010;19(1):89-91.
5. Millogo A, Ratsimbazafy V, Nubukpo P, Barro S, Zongo I, Preux PM. Epilepsy and traditional medicine in Bobo-Dioulasso (Burkina Faso). *Acta Neurol Scand* 2004;109(4):250-4.
6. Njamnshi AK, Tabah EN, Bissek AC, Yepnjio FN, Kuate C, Angwafor SA, et al. Knowledge, attitudes and practice with respect to epilepsy among secondary school students in the Kumbo West Health District - North West Region- Cameroon. *Epilepsy Behav* 2010;18(3):247-53.
7. Gedefa M, Wolde T, Solomon G. Knowledge, Attitudes and Practices with respect to Epilepsy among Preparatory School Students in Mekelle city, Ethiopia. *International Journal of Collaborative Research on Internal Medicine & Public Health* 2012;4(3):203-15.
8. Obeid T, Abulaban A, Al-Ghatani F, Al-Malki AR, Al-Ghamdi A. Possession by 'Jinn' as a cause of epilepsy (Saraa): a study from Saudi Arabia. *Seizure* 2012;21(4):245-9.
9. Sidig A, İbrahim G, Rahman AA, Babikir A, Yassien F, Hamad A et al. A study of knowledge, attitude, practice towards epilepsy among relative of epileptic patients in Khartoum State. *Sudanese Journal of Public Health* 2009;4(4):393-8.
10. Winkler AS, Mayer M, Ombay M, Mathias B, Schmutzhard E, Jilek-Aall L. Attitudes towards African traditional medicine and Christian spiritual healing regarding treatment of epilepsy in a rural community of northern Tanzania. *Afr J Tradit Complement Altern Med* 2009;7(2):162-70.
11. Degirmenci Y, Ozişik Karaman HI, Bakar C. Perceptions of epilepsy of three different groups in Turkey. *Epilepsy Behav* 2010;19(3):315-22.
12. Karaagaç N, Yeni SN, Senocak M, Bozluoçay M, Savrun FK, Özdemir H, et al. Prevalence of epilepsy in Silivri, a rural area of Turkey. *Epilepsia* 1999;40(5):637-42.
13. Selekler HM, Erdogan S, Iseri P, Komsuoglu S. The sociodemographic findings, beliefs and behaviours of the patients admitted to Kocaeli University, Faculty of Medicine, Epilepsy Section. *Seizure* 2004;13(6):438-40.
14. Tekeli H, Balıbey H, Yaşar H. Epilepsi hastalarının hastalıkları hakkındaki bilgi ve tutumlarının değerlendirilmesi. *Epilepsi* 2012;18(2):27-8.
15. Wu M, Fang M, Hu Y, Wang X. Four types of traditional Chinese medicine inducing epileptic seizures. *Seizure* 2012;21(5):311-5.
16. Özişik Karaman HI. Epilepside tamamlayıcı ve alternatif tedaviler. *Türkiye Klinikleri J Neurol-Special Topics* 2012;5(1):120-32.
17. Akhtar SW, Ali SM, Mogal Z, Aziz H. Survey of knowledge, attitude, and practice of epilepsy among school teachers in Pakistan: An interim report. *Neurology Asia* 2004;9(1):135.
18. Goel D, Dhanai JS, Agarwal A, Mehlotra V, Saxena V. Knowledge, attitude and practice of epilepsy in Uttarakhand, India. *Ann Indian Acad Neurol* 2011;14(2):116-9.
19. Jaseja H. Scientific basis behind traditional practice of application of "shoe-smell" in controlling epileptic seizures in the eastern countries. *Clin Neurol Neurosurg* 2008;110(6):535-8.